

PONTUS MESELESİ ÜZERİNE BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ

Yüksel KÜÇÜKER*

Özet

Tarihî süreçte güncelliğini koruyan Pontus Meselesi, zaman içerisinde bağımsız bir devlet kurma amacının güdüldüğü noktadan, politik ve kültürel bir boyuta kaymıştır. Yaklaşık bir asırlık bir geçmişe sahip olan bu sorunun, hâlâ çözülememiş olması, meselenin tartışıldığı zemin ile kullanılan dil ve argümanlardan kaynaklanmaktadır. “Siyah/beyaz” bir bakışla ele alınan konu üzerinde yapılan çalışmalar, bir kısır döngü halinde sonuçsuz kalmaktadır. Bunda, soruna yaklaşımların çözüm odaklı olmamasının yanı sıra, konunun siyasi boyutunun öne çıkarılarak, farklı mecralara taşınmak suretiyle, politik bir silah olarak kullanılmak istenmesinin de etkisi büyüktür. Türkiye-Yunanistan ilişkileri içerisinde önemli bir açmaz olan Pontus Meselesi, bu yönüyle akademik anlamda çok sayıda çalışmaya da ilham olmuştur. Uzun bir tarihî sürecin ürünü olmasının da etkisiyle, konuyla ilgili hatırı sayılır bir birikim oluşmuştur. Konu hakkında var olan literatür enflasyonu, araştırmacılara bunlara ulaşma noktasında birtakım zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışma, bu zorlukları aşmaya, kısmî de olsa bir katkı sunmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pontus, Bibliyografya, Milli Mücadele, Rumlar, Karadeniz.

Abstract

The Pontus Question, keeping its actuality during the historical period, has shifted from the purpose of establishing an independent state to a political and cultural dimension over the time. The reason why the problem with a history of almost a century old is still unresolved, is the form of discussion, arguments and language used about it. The studies about the issue being addressed with a “black/white” view, locked into a vicious cycle. In this outcome, as well as the lack of a solution-oriented approaches to the problem and trying to move through different courses by highlighting the political dimension of the issue, had an important effect of the using of this subject as a political weapon. Pontus Question, having an important deadlock point in Turkey-Greece relations, also has been inspired by many academic works. There have been a considerable accumulation on the subject,

* Arş. Gör. Yüksel Küçükler, Karadeniz Teknik Üniversitesi, ykucuker@ktu.edu.tr

with the effect of being the result of a long historical process of the issue. The existing abundance of literature on the subject, brings some difficulties for researchers in terms of accessing them. This study has been drafted in order to provide a contribution to overcome these difficulties.

Keywords: Pontus question, bibliography, Turkish National Struggle, Greeks, Black Sea.

Çoğu, çarpıtılmış birtakım tarihî yaklaşımlar silsilesi üzerine inşa edilen Ermeni ve Rum soykırımı iddialarıyla, dünya siyasî arenasında Türkiye'ye yaşatılmak istenilen sıkıntılı süreç ortadadır. Üstelik bu, bizzat ülkelerin parlamentoları eliyle yapılmaya çalışılmaktadır. Tarihin ilgi ve sorumluluk sahası içerisinde olan bir konunun, bu şekilde siyasî noktaya çekilmek istenmesi, tarihe ve tarihçilere yapılan saygısızlıktan öte, yol açabileceği siyasî, sosyal ve ekonomik sıkıntılar itibarıyla de tehlikeli sonuçlara kapı açabilecek bir mahiyettedir.

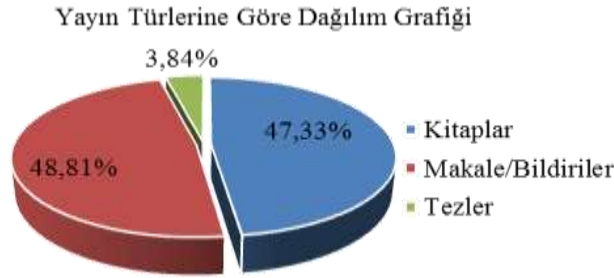
Rum soykırımı iddiaları, Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlık noktalarının en önemlilerinden biri olan ve literatürde daha ziyade Pontus Meselesi başlığı içerisinde değerlendirilmektedir. Türk tezi sorunu, Yunan tarafının birtakım asılsız iddialar üzerinden, tarihte var olduğunu ileri sürdükleri Pontus İmparatorluğunu yeniden diriltmek amacıyla, özellikle 1919 yılı ve takip eden üç yıllık süreçte, dönemin emperyalist güçlerinin desteğiyle, giriştikleri ütopyik mücadelenin genel adlandırılması olarak tanımlanmaktadır. Yunan tarafı ise sorunu tarihsel süreçte Türkler tarafından maruz bırakılmak zorunda kaldıkları haksızlık ve zulümlerin bir yansıması olarak algılamaktadır. Genel olarak böylesi bir açmaz üzerinde şekillenen ve dolayısıyla son derece tartışmaya açık bir konu olan Pontus Meselesi, bilimsel sahada da yerli ve yabancı çok sayıda araştırmacı tarafından ilgi gören ve üzerine kafa yorulan bir araştırma alanı olagelmıştır.

Pontus Meselesi üzerine yapılan araştırmaların niteliksel olarak değerlendirilmesi, bu çalışmanın amacını aşacağından, bu sahaya girilmeyecektir. Konu hakkındaki çalışmaları nicelik bakımından ele almak gerekirse; özellikle son yıllarda, konuyla ilgili çalışmalarda fark edilir derecede bir artış olduğu söylenebilir. Pontus Meselesi konusunun tarihî, edebî, kültürel, siyasî vb. boyutları üzerine yazılan kitaplar, yükseköğretim kurumlarında hazırlanan tezler, sayısı her geçen gün artan bilimsel dergilerde yer alan makaleler ve yurtiçi ve yurtdışında düzenlenen konferans ve sempozyumlarda sunulan bildiriler sayesinde, konuya dair ciddi oranda bir literatür oluşmuştur. Çalışmalar bu şekilde artarak devam ederken, bu çalışmaların bir bütün halinde bir araya getirilip, araştırmacıların hizmetine sunulduğu bibliyografik bir çalışmanın hazırlanmasının, konuyla ilgilenen araştırmacılar için faydalı olabileceği düşüncesi, bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bilim camiasında bibliyografik çalışmalara olan ihtiyacın artmasına karşın bu tür çalışmaların sayısı gereken düzeyde değildir. Oysa çalışmaların niceliğinin artması, araştırmacıların çalışma yapmak istedikleri konu hakkında yapılmış tüm çalışmaları takip etmesini, neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Bibliyografya çalışmaları, araştırmacılara bilimsel çalışma süreçlerinde zaman tasarrufu sağlamanın yanı sıra, araştırılan konu ile ilgili eserleri bir arada sunarak bilgiye ulaşımı kolaylaştıran değerli ve gerekli çalışmalardır.

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde, Cambridge Journal Online, SpringerLink, MLA International Bibliography, JSTOR, Cambridge Journals Online, Proquest Dissertations and Theses Full Text, Taylor and Francis Journals, Oxford Journals Online gibi bilimsel veritabanları içinde bulunan dergilere bakılmıştır. Resmî ve özel kuruluşlara ait kataloglar, Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası, Türkiye Makaleler Bibliyografyası gibi elektronik ortama aktarılmış bibliyografya çalışmaları, Turkologischer Anzeiger ve Index Islamicus gibi Türkiye’de yapılmış çalışmaların indekslendiği süreli yayınlar ve Pontus Meselesi hakkında kaleme alınmış eserlerin kaynakçaları da karşılaştırmaya tabi tutularak incelenmiştir. Ayrıca, yerli ve yabancı üniversitelerin kütüphaneleri, sempozyum ve kongre bildiri kitapları, konuya ilişkin çalışmaların yer aldığı internet siteleri de taranmıştır.

Çalışma, konunun tarihî kökleri de göz önünde bulundurularak, dönemsel olarak sınırlandırılmamış, ulaşılabilindiği ölçüde, konuyla ilgili tüm eserler verilmeye çalışılmıştır. Konu hakkında Kiril ve Yunan alfabesiyle kaleme alınmış eserler de bulunmakla birlikte, bu eserler çalışmanın içine dâhil edilmemiştir.

Pontus Meselesi hakkında, gazetelerde çıkan söyleşiler, köşe yazıları, ansiklopedik maddeler ve lisans tezleri, çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Eser künyeleri, Kitap, Makaleler/Bildiriler ve Tezler olmak üzere, üç başlıkta sınıflandırılmıştır. Çalışma kapsamında, toplam 338 adet eserin künyesine yer verilmiştir. Yukarıdaki grafikte de görüleceği üzere, ulaşılabilen çalışmaların % 47,3’ünü kitaplar, % 48,8’ini makale ve bildiriler ve % 3,8’ini de tezler oluşturmaktadır.

Her ne kadar seçkin eserlerden oluşan kapsamlı bir bibliyografya ortaya konulmaya gayret edilmişse de, Pontus Meselesi geniş kapsamlı bir konu olduğu için, gözden kaçan eserlerin olması kaçınılmazdır.

A. KİTAPLAR

AGHATABAY Cahide Zengin (2007). *Mübadelelerin Mazlum Misafirleri Mübadele ve Kamuoyu 1923-1930*, İstanbul: Bengi Yayınları.

AKBAL İsmail (2008). *Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da Muhalefet*, Trabzon: Serander Yayınları.

AKDİN İdris – Dinçer Ateş (ed.) (2006). *Tarihte Ermeniler ve Pontus Hareketi*, Samsun: Samsun Milli Eğitim Müdürlüğü Platform Dergisi Yayını.

AKSU Fuat (2001). *Türk-Yunan İlişkileri, İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi.

ALAN Gülbadi (2008). *Amerikan Board'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ALBAYRAK Haşim (2003). *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

ALLEN William E.D. – Paul Muratoff (1966). *Kafkas Harekâtı, 1828-1921, Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

ANDERSON John George Clark (1903). *A Journey of Exploration in Pontus*, Brussels: Lamertin, Libraire-Éditeur.

ANDERSON Matthew Smith (1966). *The Eastern Question, 1774-1923*, New York: St. Martin's Press,

ANDREADIS Yorgo (1997). *Tamama-Pontus'un Yitik Kızı*(tr. Ragıp Zarakolu), İstanbul: Belge Yayınları.

ANDREADIS Yorgo (1998). *Temel Garip Todoron (Anadolu'nun Gizli Tarihinden Sayfalar)*(tr. Sema Sandalcı), İstanbul: Belge Yayınları.

ANDREADIS Yorgo (2007). *Pontus'taki Evim*(tr. Üner Eyüboğlu), İstanbul: Belge Yayınları.

ARI Kemal (2003). *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

ARICI Sebahattin (2005). *Pontos Mektubu: Mapabra'dan Opheus'a Sevgilerle*, İstanbul: Çizge Tanıtım ve Matbaacılık.

ASAN Ömer (1996). *Pontos Kültürü*, İstanbul: Belge Yayınları.

ASLAN Çiğdem – Mustafa Toker (haz.) (2012). *Gâye-i Milliye*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

ATABEY Figen (2006). *Karadeniz'de Türk Donanması: Birinci Dünya Harbi ve Milli Mücadele Dönemi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

- ATALAY Bülent (2001). *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908- 1923)*, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.
- ATATÜRK Mustafa Kemal (2012). *Nutuk*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- AUGUSTINOS Gerasimos (1997). *Küçük Asya Rumları, Ondokuzuncu Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*(tr Devrim Evcı) Ankara: Ayraç Yayınları.
- AYBARS Ergün (1989). *Trabzon Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- AYBARS Ergün (1995). *İstiklal Mahkemeleri I-II/1920-1927*, İzmir: İleri Kitabevi.
- BAL Mehmet Akif (2004). *Hatıralarda Trabzon'un Yakın Tarihi (1860-1950)*, Trabzon: Abp Yayınevi.
- BALCIOĞLU Mustafa (2003). *İki İsyân (Koçgiri, Pontus), Bir Paşa (Nurettin Paşa)*, Ankara: Ebabil Yayınları.
- BALTAZZI E. George (1922). *Les Atrocités Turques en Asie Mineure et dans le Pont*, Athènes.
- BARTON James L. (1930). *The Story of Near East Relief*, New York: Macmillan Company.
- BAYAR Celal (1997). *Ben De Yazdım, Milli Mücadele'ye Giriş*, (5,8), İstanbul: Sabah Kitapları.
- BAYZAN Ali Rıza (2006). *Misyonerin Soykırım Oyunu Ermeni-Rum ve Süryani Nasturi Galesi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- BERKES Niyazi (2002). *Patrikhane ve Ekümeniklik*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- BEYOĞLU Süleyman (2009). *Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa*, İstanbul: Bengi Yayınları.
- BIJİŞKYAN Per Minas (1998). *Pontos Tarihi: Tarihin Horona Durduğu yer Karadeniz*(tr. Hrand Der Andreasyan), İstanbul: Chivi Yazıları Yayınevi.
- BİLGİÇ Bestami S. (2011). *Doğu Karadeniz Rumları: İsyân ve Göç (1919-1923)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- BİLGİN Mehmet (2000). *Doğu Karadeniz: Tarih, Kültür, İnsan*, Trabzon: Serander Yayınları.
- BİLGİN Mehmet (2008). *Karadeniz'de Post Modern Pontusculuk*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- BREWER David (2003). *The Greek War of Independence: The Struggle for Freedom from Ottoman Oppression and the Birth of the Modern Greek Nation*, NY: Overlook Press.
- BRUNEAU Michel (ed.) (1998). *Les Grecs Pontiques: Diaspora, Identité, Territoires*, Paris: CNRS Éditions.
- BRYER Anthony – David Winfield (1985). *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

BRYER Anthony (1980). *The Empire of Trebizond and the Pontos*, London: Variorum Reprints.

BRYER Anthony (1988). *Peoples and Settlement in Anatolia and the Caucasus 800-1900*, London: Ashgate Publishing.

BRYER Anthony vd. (2002). *The Post-Byzantine Monuments of the Pontos*, Burlington: Ashgate Publishing Company.

CLARK Bruce (2006). *Twice a Stranger, How Mass Expulsion Forged Modern Greece and Turkey*, London: Granta Books.

CLOGG Richard (1976). *The Movement for Greek Independence 1770-1821*, London: Macmillan Press.

CLOGG Richard (1999). *A Concise History of Greece*, Cambridge: Cambridge University Press.

ÇOŞAR Ömer Sami (1971). *Mustafa Kemal'in Muhafızı Osman Ağa "Topal Osman"*, İstanbul: Harman Yayınları.

ÇAPA Mesut – Veysel Usta (1995). *Millî Mücadelede Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları.

ÇAPA Mesut – Veysel Usta (1997). *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon: Derya Kitabevi Yayınları.

ÇAPA Mesut (1993). *Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun'da Millî Mücadele*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

ÇAPA Mesut (1998). *Millî Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları.

ÇAPA Mesut (2002). *Pontus Meselesi*, Trabzon: Serander Yayınları.

DIETERICH Karl vd. (1918). *Hellenism in Asia Minor*, American- New York: Oxford University Press.

DIOMIDIS N. Petsalis (1978). *Greece at the Paris Peace Conference 1919*, Thessaloniki: Institute for Balkan Studies.

DOĞANAY Rahmi (2001). *Millî Mücadele'de Karadeniz (1919-1922)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

DUMAN Önder (2010). *Emperyal Bir Araç Olarak Rum-Pontus Sorunu (1908-1918)*, Ankara: Berikan Yayınevi.

DURU Orhan (2001). *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

ECONOMIDES Demosthenes (1920). *The Pontus (and the Right Claims of its Greek Population)*, Constantinople.

EFİLOĞLU Ahmet (2011). *Osmanlı Rumları Göç ve Tehcir 1912- 1918*, İstanbul: Bayrak Yayınları.

EKSERTZOĞLOU Haris (2004). *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati, Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

EMİROĞLU Kudret (haz.) (2010). *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1869-1879, 1881, 1888, 1892, 1894, 1896, 1898, 1900-1904*, Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları.

ERDAL İbrahim (2006). *Mübadele Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan (1923-1925)*, İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.

ERDEHA Kamil (1975). *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ESENGİL Kenan (1969). *Milli Mücadele'de Hıyanet Yarışı*, Ankara: Ulusal Basımevi.

ESENGİL Kenan (1975). *Milli Mücadele'de İç Ayaklanmalar*, İstanbul: Ağrı Yayınları.

EVANS Laurence (1965). *United States Policy and the Partition of Turkey, 1914-1924*, Baltimore: Johns Hopkins Press.

GEDİKLİ Yusuf (2002). *Pontus Meselesi*, İstanbul: Bilge Karınca Yay.

Genel Kurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, (1953(4-5-6), 1954(8-9-10), 1955(11-12), 1957(19), 1958(25-26), 1962(40-41), 1964(47-48), Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara: E.U.-Genelkurmay Basımevi.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (1985). *Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (2009). Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri 1918-1922, (I), Ankara: Genelkurmay Yay.

Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi (1964). *Türk İstiklal Harbi İç Ayaklanmalar (1919-1921)*, (VI), Ankara: Genelkurmay Basımevi.

GOLOĞLU Mahmut (1973). *Anadolu'nun Milli Devleti Pontos*, Ankara: Goloğlu Yayınları.

GOLOĞLU Mahmut (1975). *Trabzon Tarihi: Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Ankara: Goloğlu Yayınları.

GÖKBİLGİN Tayyib (1959). *Milli Mücadele Başlarken*, (2), Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

GRABILL Joseph L. (1971). *Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy, 1810-1927* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Great Britain, Foreign Office (1958-1962-1963-1970). Documents on British Foreign Policy 1919-1939, First Series, (VII-XII-XIII-XVII), London: H.M. Stationery Office.

GÜLER Ali (1988). *İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

GÜLER Ali (1995). *Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri*, Ankara: Rızeliler Kültür ve Dayanışma Derneği.

GÜLER Ali (1997). *Osmanlı Devleti'nde Azınlıklar*, İstanbul: Turan Yayıncılık.

GÜLER Ali (2001). *Rakamlarla Türkiye’de Azınlıklar*, Ankara: Berikan Yayınevi.

GÜLER Ali (2003). *Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar*, Ankara: Türkar Yayınları.

GÜLER Ali (2009). *Osmanlı’dan Cumhuriyete Azınlıklar*, Ankara: Berikan Yayınevi.

GÜREL Şükrü Sina (1993). *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ankara: Ümit Yayıncılık.

GÜZEL Ahmet (2006). *Dünden Bugüne Yunanistan’ın Pontus Hedefi*, Ankara: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

HALO Thea (2000). *Not Even My Name*, New York: Picador.

HAMILTON Williams John (1842). *Researches In Asia Minor Pontus and Armenia*, London: John Murray.

HATİPOĞLU M. Murat (1988). *Yunanistan’daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

HATİPOĞLU M. Murat (1997). *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

HELMREICH Paul C. (1996). *Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye’nin Taksimi*(tr. Şerif Erol), İstanbul: Sabah Kitapları.

HERACLIDES Alexis (2002). *Yunanistan ve “Doğu’dan Gelen Tehlike” Türkiye: Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları*(tr. Mihalis Vasilyadis - Herkül Millas.), İstanbul: İletişim Yayınları.

HOVANNISIAN Richard G. (1971). *The Republic of Armenia, Volume I: 1918-1919*, Berkeley: University of California Press.

HOVANNISIAN Richard G.(ed.) (2009). *Armenian Pontus: The Trebizond-Black Sea Communities*, Costa Mesa: Mazda Publishers.

HOWARD Harry N. (1931), *The Partition of Turkey, a Diplomatic History 1913-1923*, Oklahoma: University of Oklahoma Press.

İKİZ Mehmet Lütfi (1987). *Türk Tarihi İçinde Ermeniler, Rumlar, Yahudiler*, Konya: Tuğra Yayınları.

İPEK Nedim (2000). *Mübadele ve Samsun*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İPEK Nedim (2006). *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon: Serander Yayınları.

JAESCHKE Gotthard (1971). *Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KARABEKİR Kazım (1969). *İstiklal Harbimiz*, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

KAYAOĞLU İzzet Gündoğ vd. (1997). *Bir Tutkudur Trabzon*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

KING Charles (2004). *The Black Sea: A History*, New York: Oxford University Press.

KING William H. (1992). *Turkish Atrocities in Asia Minor and in the Pontos*, Washington: United States Government Printing Office.

KITSIKIS Dimitri (1963). *Yunan Propagandası*, İstanbul: Meydan Neşriyat.

KIRKWOOD Kenneth P. – Arnold J. Toynbee (2003). *Türkiye, İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Serüveni* (tr. Hülya Karaca) İstanbul: Birey Yayınları.

KOCABAŞ Uygur (1988). *Tarihte ve Günümüzde Türk Yunan Mücadelesi*, İstanbul: Vatan Yayınları.

KOLIOPOULOS John S. – Thanos M. Veremis (2002). *Greece, the Modern Sequel: From 1831 to the Present*, New York: New York University Press.

Komisyon (1995-1996). *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, (I-II), Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Komisyon (1997). *Karadeniz'de Pontus Rüyası*, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları.

Komisyon (2002). *Misyonerlik ve Pontuşçuluk*, Samsun: Türk Ocakları Samsun Şubesi Yayınları.

KOROMILA Marianna (1989). *Pontos-Anatolia*, Athens: Lucy Braggiotti Publications.

KURT Yılmaz (haz.) (1995). *Pontus Meselesi*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

KUTAY Cemal (1956). *Mütareke'de Pontus Suikastı*, İstanbul.

LLEWELLYN-SMITH Michael (2002). *Yunan Düşü*(tr. Halim İnal), Ankara: Ayraç Yayınevi.

LORDKIPANIDZE Otar (ed.). *Problèmes de la Colonisation Grecque de la Région Pontique du Nord et de l'Est*, Tbilisi.

MACMILLAN Margaret (2004). *Paris 1919: 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi*(tr. Belkıs Dışbudak), Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı (1337). *Cemiyet-i Akvam ve Türkiye'de Ermeni ve Rumlar*, İstanbul: Dahiliye Nezareti Muhacirin Müdiriyyet-i Umumiyyesi Neşriyatı.

MCCARTHY Justin (1983). *Muslims and Minorities, the Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*, New York & London: New York University Press.

McCARTHY Justin (1995). *Death and Exile: The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922*, Princeton: Darwin Press.

MEYER Eduard (1879). *Geschichte des Königreichs Pontos*, Leipzig: W. Engelmann.

MÜMTAZ Hüseyin (2000). *Karadeniz'in Kitabı Pontus Masalı*, İstanbul: Yeni Batı Trakya Dergisi Yayınları.

NAKRACAS Georgios (2003). *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni*(tr. İbrahim Onsunoglu), İstanbul: Belge Yayınları.

NICOLSON Harold (1934). *Curzon: The Last Phase 1919-1925, a Study in Post-War Diplomacy*, London: Constable & Co.

NUR Rıza (1967). *Hayat ve Hatıratım*, (3), İstanbul: Altındağ Yayınevi.

ODABAŞIOĞLU Cumhur (1990). *Trabzon: Belgelerle Milli Mücadele Yılları 1919-1923*, Akçaabat: Topkar Matbaacılık.

OKUR Mehmet (2006). *Milli Mücadelede Karadeniz Bölgesine Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

OKYAR Fethi (1980). *Üç Devirde Bir Adam*, İstanbul: Tercüman Yay.

ÖZCAN Murat (2005). *Tarihin Işığında Yunan Mezalimi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

ÖZEL Sabahattin (1991). *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖZTÜRK Özhan (2012). *Pontus Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi*, Ankara: Genesis Kitap.

PALLIS Alexander Anatasius (1937). *Greece's Anatolian Venture and After, A Survey of the Diplomatic and Political Aspects of the Greek Expedition to Asia Minor, 1915-1922*, London: Methuen and Company.

PAPADOPOULUS Alexander (2013). *Pontus Trajedisi 1914-1922, Kara Kitap*, İstanbul: Pencere Yayınları.

PHOTIADES Kostanbtinos (1987). *The Annihilation of the Greeks in Pontus by the Turks*.

RAWLINSON Alfred (1923). *Adventures in the Near East 1918-1922*, London & New York: Andrew Melrose.

REMY Bernard (1991). *Pontica I-Recherches Sur L'histoire Du Pont Dans L'antiquité*, Paris: Institut Français D'études Anatoliennes.

SALIŞIK Selahattin (1968). *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik-i Eterya*, İstanbul: Kitaş Yayınları.

SARIHAN Zeki (1993-1996). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, (I-IV), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SARINAY Yusuf vd. (1999). *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

SEVİNÇ Necdet (2007). *Pontus'ta Hesaplaşma*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

SEVÜK İsmail Habib (1999). *Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılar ve Anadolu Rumları Üzerine Makaleler (Açıksöz Gazetesi)*(Haz. Mustafa Eski), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

SIHARULIDZE Yuri vd. (1998). *Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri*(tr. Hayri Hayrioğlu), İstanbul: Sorun Yayınları.

SONYEL Salahi Ramadan (1993). *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SONYEL Salahi Ramadan (1995). *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SONYEL Salahi Ramadan (2003). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, (II), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SOTERADIS George (1918). *An Ethnological Map Illustrating Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, London: Edward Stanford.

ŞİMŞİR Bilal (1973, 1975, 1979, 1984). *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, (I-IV), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

TANSEL Selahattin (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, (I,II,IV), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

TBMM Gizli Celse Zabıtları (1985), (I-III), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

The Delegation of the Pan-Pontic Congress (1919). *The Turkish Atrocities in the Black Sea Territories*, Manchester: Norbury, Natzio & Co.

TOPALLI Osman Fikret (2011). *Müdafaa-i Hukuk ve İstiklal Harbi tarihinde Giresun*, Trabzon: Serander Yayınevi.

TSETSKHLADZE Gocha R. (ed.) (1998). *The Greek Colonisation of the Black Sea: Historical Interpretation of Archaeology*, Stuttgart: Steiner.

TSIRKINIDIS Harry (1993). *At Last We Uprooted Them... The Genocide of Greeks of Pontos, Thrace and Asia Minor, through the French Archives*, Thessaloniki: Kyriakidis Brothers

TUPLIN Christopher (2004). *Pontus and the Outside World: Studies in Black Sea History, Historiography, and Archaeology*, Boston: Leiden-Brill.

USTA Veysel (ed.) (2007). *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Trabzon: Serander Yayınları.

ÜLMEN Cevat (1943). *Kurtuluş Savaşında Karadeniz*, İstanbul: Deniz Matbaası.

VADALA Ramire Pie Maxime (1934). *Samsoun; Passé, Présent, Avenir*, Paris: Geuthner.

WHITE George E. (1995). *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*(tr. Cem Târik Yüksel), İstanbul: Enderun Kitabevi.

YAZICI Mustafa (1999). *Pontusçuluk Yalanı ve Akıbeti*, Trabzon: Söğütlü Belediyesi Kültür Yayınları.

YAZICI Mustafa (2004). *Pontuşçuluk Hortlağı Belgeseli*, Trabzon: Karadeniz Gazetesi Matbaası.

YAZICI Nuri (1989). *Millî Mücadele'de Canik Sancağı'nda Pontosçu Faaliyetler (1918-1922)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

YERASIMOS Stefanos (2002). *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, İstanbul: İletişim Yayınları.

YILMAZ Hadiye (2010). *Arşiv Belgeleri Işığında Pontus Meselesi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

YILMAZ Hadiye (2011). *Pontus Macerası*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

YOLALICI M. Emin (1998). *XIX. Yüzyılda Canik Sancağının Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ZENGİN Cahide (2007). *Mübadelelerin Mazlum Misafirleri: Mübadele ve Kamuoyu, 1923-1930*, İstanbul: Bengi Yayınları.

B. MAKALE ve BİLDİRİLER

ACUN Fatma (1999). "Tarih Boyunca Pontus", *Milli Mücadele'de Giresun Sempozyumu, (6-7 Mart 1999)*, 143-149.

ADIYEKE A. Nühket (2000). "Mübadeleye Dair Gizli Kalmış Bir Arşiv", *Toplumsal Tarih*, 76: 17-20.

AGTZIDIS Vlasıs (1991). "The Persecution of Pontic Greeks in the Soviet Union", *Journal of Refugee Studies*, 4(4): 372-381.

AKTAR Ayhan – Damla Demiröz (2006). "Yunan Tarihyazımında Mübadele ve Göç", *Kebikeç*, 22: 85-98.

AKTAŞ Hayati (2007). "Doğu Karadeniz Bölgesinde Pontus Devleti Kurma Çabaları ve bu Amaçla Hazırlanan Propaganda Kitapları", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, 275-296.

ALAN Gülbadi (2001). "Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu'daki Rumlar ve Pontus Meselesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10: 183-204.

ALAN Gülbadi (2007a). "Amerikan Board (American Board Of Commissioners For Foreign Missions)'in Karadeniz ve Çevresindeki Teşkilatlanması", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2: 67-92.

ALAN Gülbadi (2007b). "Anadolu'da Yabancı Okullar ve Pontuşçuluk", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, 175-198.

ALAN Gülbadi (2011). "Amerikan Board Misyonerlerinin Trabzon ve Çevresinde Yürüttükleri Faaliyetler Çerçevesinde Eğitim Alanındaki Çalışmalar", *CIEPO, 17. Sempozyum Bildirileri*, 671-692.

ALBAYRAK Hüseyin (1992). "Trabzon'da Amerikan Azınlık Okulları", *Trabzon*, 6: 40-45.

ALLEN W. Sidney (1947). "The Name of the Black Sea in Greek", *The Classical Quarterly*, 41: 86-88.

ANDERSON John George Clark (1900). "Pontica", *The Journal of Hellenic Studies*, 20: 151-158.

ARGOUD Gilbert vd. (1988). "Les Sites Côtiers du Pont-Euxin, de Thémiskyra à Trapézous, Dans l'Antiquité", *Anatolia Antiqua*, 69-82.

ASAN Ömer (2010). "Trabzon Rumcası ve Pontos Etnofobisi", *Trabzon'u Anlamak*, 175-192.

ATALAY Bülent (2001). "Trabzon Metropolit Hrisanthos'un Pontus Meselesine Dair Türkiye Dışında Yaptığı Bazı Faaliyetler", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, 1: 599-610.

ATNUR İbrahim Ethem (1996). "Tehcirden Dönen Rum ve Ermenilerin İskânı", *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu (9-11 Eylül)*, 2: 1097-1110.

ATNUR İbrahim Ethem (2001). "Trabzon'da Tehcir ve Sonrası Azınlıklara Dair Çeşitli Problemler", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, 1: 521-526.

AYDIN Bilgin – İshak Keskin (2008). "Pontus Meselesinin Tarihsel Kökenleri: XIX. Yüzyılda Trabzon Rumları Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, 31: 197-228.

BEEES Nikos A. (1924). "Sur Quelques Evêchés Suffragants de la Métropole de Trébizonde", *Byzantion*, 1: 119-137.

BENLİSOY Foti (2003). "Patrikhanenin Faaliyetleri ve 1918-1920 Arasında Tehcir Edilmiş Rum Ahalinin İadesi", *Tarih ve Toplum*, 234: 21-30.

BENLİSOY Foti (2010). "1919-1922 Savaşında Yunan Ordusunda Anadolu Rumları: 'Eski Yunanistan'dan Sizi Kurtarmaya Geldik Aşağılık Köpekler!'", *Toplumsal Tarih*, 198.

BEYOĞLU Süleyman (1996). "Giresunlu Topal Osman Ağa", *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, 32: 32-36.

BEYOĞLU Süleyman (1997). "Millî Mücadele'de Giresun'un Yeri ve Önemi", *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996)*, 209-229.

BEYOĞLU Süleyman (1998). "Osman Ağa'nın Gedikkaya Gazetesi ve Mustafa Kemal Paşa", *Giresun Kültür Sempozyumu (30-31 Mayıs 1998)*, 39-43.

BEYOĞLU Süleyman (2007). "Giresun'da Pontusçu Faaliyetler ve Osman Ağa", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, 309-386.

BİLGİÇ Bestami S. (2005). "Greek Foreign Policy Towards Turkey, 1923-1928: A Reassessment", *Turkish Review of Balkan Studies*, 10: 77-95.

BİLGİÇ Bestami S. (2006). "Greek Foreign Policy Towards Turkey, 1928-1930: From Animosity to Amity", *Turkish Review of Balkan Studies*, 17: 27-44.

BİLGİÇ Bestami S. (2011). "A Failed Project: The Ponto-Armenian Federation, 1919-1920", *Belleten*, LXXV(273): 545-570.

BİLGİN Mehmet (2000). "Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 126: 89-150.

BİLGİN Mehmet (2002). "Postmodern Pontusçuluk", *Müdafaa-i Hukuk*, 50: 50-59.

BLANCHARD Raoul (1925). "Exchange of Populations Between Greece and Turkey", *Geographical Review*, 15(3): 449-456.

BOSTAN M. Hanefi (2002). "Nereye Gitti Bu Pontuslular?", *Tarih ve Düşünce Dergisi*, 26.

BOSTAN M. Hanefi (2007). "Fetihten Yunan İsyanına Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinin Demografik Yapısı", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, 125-152.

BRUNEAU M. Michel (1994a). "Espaces et Territoires de Diasporas", *Espace Géographique*, 23(1): 5-18.

BRUNEAU M. Michel (1994b). "Territoires de la Diaspora Grecque Pontique", *Espace Géographique*, 23(3): 203-216.

BRUNEAU M. Michel (1995). "Lieux de Mémoire, Hauts Lieux et Diaspora: Sanda et Soumela dans la Diaspora Grecque Pontique", *Espace Géographique*, 24(2): 124-134.

BRUNEAU M. Michel (1996). "Une Immigration dans le Longue Durée: La Diaspora Grecque en France", *Espace, Populations, Sociétés*, 2(3): 485-495.

BRUNEAU M. Michel (2001). "Politiques de l'État-Nation Grec vis-à-vis de la Diaspora", *Revue Européenne des Migrations Internationales*, 17(3): 9-22.

BRUNEAU Michel (2005). "Les Mots de la Diaspora Grecque Indicateurs du Phénomène Diasporique", *Les Diasporas 2000 ans d'histoire*, 79-89.

BRYER Anthony (1975). "Greeks and Türkmens: The Pontic Exception", *Dumbarton Oaks Papers*, 29: 115-148.

BRYER Anthony (1983). "The Crypto-Christians of The Pontos and Consul William Gifford Palgrave of Trebizond", *Deltio Kentrou Mikrasiation Spoudon*, 4: 13-67.

BRYER Anthony (1991). "The Pontic Greeks Before the Diaspora", *Journal of Refugee Studies*, 4(4): 315-334.

CARPENTER Rhys (1948). "The Greek Penetration of the Black Sea", *American Journal of Archaeology*, 52(1): 1-10.

CİCİOĞLU Hasan (1993). "Pontus Masalı", *Türk Kültürü*, 362: 369-376.

CÖHÇE Salim (2007). "Günümüzde Doğu Karadeniz'de Pontusçuluk Faaliyetleri", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, 437-482.

ÇAPA Mesut (1987). "Giresun Mutasarrıfının Pontus Meselesiyle İlgili Bir Raporu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 29: 54-58.

ÇAPA Mesut (1988). "Pontus Meselesinde Rum Cemiyetlerinin Rolü", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 35: 68-70.

ÇAPA Mesut (1991). "İstikbal Gazetesine Göre Trabzon'da Mübadele ve İskân", *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, 8: 631-642.

ÇAPA Mesut (1992). "Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da Rum-Pontus Meselesi", *Türk Kültürü*, 356: 729-739.

ÇAPA Mesut (1999). "Karadeniz'de Pontusçuluğun Sonu: Rumların Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Sadakatleri, Hıristiyan Türkler ve Türk Ortodoksluğu", *19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu*, 53-66.

ÇAPA Mesut (2001). "Trabzon'da Yayınlanan İstikbal Gazetesi'nde Pontus Meselesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 57: 66-73.

ÇAPA Mesut (2002). "Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz", *Türkler*, 15: 661-678.

ÇAPA Mesut (2004). "Pontus Meselesi", *Cumhuriyetin 80. Yılı Anma Kitabı*, 105-118.

ÇAPA Mesut (2007). "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Pontusçu Rumlara Karşı Aldığı Tedbirler", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, 409-424.

ÇELEBİ Ercan (2007). "Rumların Anadolu'dan Ayrılışı ve Firari Rumlar Meselesi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5: 53-72.

ÇELİK Recep (2011). "Pontus Meselesi ve TBMM'nin Buna Karşı Aldığı Tedbirler", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 11: 51-71.

ÇİÇEK Rahmi (2000). "Merzifon Amerikan Koleji ve Pontus Meselesindeki Yeri", *19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu (20-22 Mayıs 1999)*, 67-78.

ÇİÇEK Rahmi (2007). "Merzifon Amerikan Koleji ve Pontus Sorunu", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, 199-210.

DAYI Esin (2000). "Erzurum Kongresinde "Pontus Meselesi", *19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu (20-22 Mayıs 1999)*, 79-115.

DEMİR Ahmet (2002). "Pontus Meselesi 'Yunanlıların Doğu Karadeniz'de Devlet Kurma Hayalı'" *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 62: 86-91.

DEMİRCİOĞLU Asuman (2001). "Trabzon'un Milli Uyanışında Faik Ahmet Bey'in Rolü ve Önemi", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, 1: 653-668.

DOĞANAY Rahmi (2007). "Milli Mücadele Döneminde İtilaf Devletleri'nin Pontusçu Faaliyetlere Yaklaşımı", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 3: 59-74.

Doğu Araştırma Merkezi (haz.) (1986). "Milli Mücadele Döneminde Yunanistan'ın Türkiye Üzerinde Faaliyetleri (Pontus)", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 17: 53-60.

ERKAN Süleyman (1993). "Milli Mücadele Basını'nda Pontus Sorunu", *Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan*, 61-71.

FANN Patricia (1991). "The Pontic Myth of Homeland: Cultural Expressions of Nationalism and Ethnicism in Pontos and Greece, 1870-1990", *Journal of Refugee Studies*, 4(4): 340-356.

GEORGELIN Hervé (2008). "Perception of the Other's Fate: What Greek Orthodox Refugees from the Ottoman Empire Reported About the Destruction of Ottoman Armenians", *Journal of Genocide Research*, March, 10: 59-76.

GÖKÇEN Salim (2001). "Fener Rum Patrikhanesi ve Pontus'u Canlandırma Hayali", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, 1: 819-846.

GÖKÇEN Salim (2007). "Fener Rum Patrikhanesinin Günümüzdeki Faaliyetleri ve Pontus-Rum Soykırımı İddiaları", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, 437-482.

GRAHAM A.J. (1958). "The Date of the Greek Penetration of the Black Sea", *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 5: 25-42.

GÜLER Ali (1987). "Yakın Tarihimizde Yunan Gizli Teşkilatları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 25: 64-68.

GÜLER Ali (2007). "Milli Mücadele'de Rum-Yunan Terör Örgütleri", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, 335-364.

GÜRBÜZ Hasan (2009). "Pontus Konusunda Yeni Bir Proje: Pontus Enstitüleri", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008*, II: 23-29.

GÜVENTÜRK Faruk (1968). "Türlere Karşı Yunan Milli Hedefleri, Genel Politikaları ve Stratejileri Nelerdir?", *Stratejik Etütler Bülteni*, 7: 1-13.

HASLUCK Frederick William (1921)., "The Crypto-Christians of Trebizond", *Journal of Hellenic Studies*, 41: 199-202.

HASSIOTIS J. K. (1985). "Shared Illusions: Greek Armenian Co-Operation in Asia Minor and the Caucasus (1917-1922)," *Greece and Great Britain During World War I*, 142-144.

HATİPOĞLU M. Murat (1986). "Elefterios Venizelos'un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdea'nın Kazandığı Yeni Karakter", *Üçüncü Askerî Tarih Semineri*, 463-466.

HIND J. G. F. (1984). "Greek and Barbarian Peoples on the Shores of the Black Sea", *Archaeological Reports*, 30: 71-97.

HÜR Ayşe (2010). "Trabzon'un Etnik Tarihine Bir Bakış", *Trabzon'u Anlamak*, 127-174.

IOANNIS K. Hassiotis (1992). "The Armenian Genocide and the Greeks: Response and Records (1915-23)", *The Armenian Genocide: History, Politics, Ethics*, 129-151.

İLGAZİ Abdullah (1997). "Millî Mücadele Yıllarında Giresun ve Çevresinde Pontus Rum Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler", *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996)*, 249-257.

İPEK Nedim (2007). "Osmanlı Coğrafyasında Yapay Ulus Devlet Kurma Projeleri," *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, 11-28.

KESER Ulvi (2010). "Milli Mücadele Döneminde Ayrılıkçı Faaliyetlerde Kilisenin Rolü ve Hrisostomos-Hrisantos Girişimlerine Kesitsel Bir Bakış", *Turkish Studies*, 5(3): 1632-1676.

KILIÇ Fahri (2001). "Milli Mücadele Döneminde Trabzon ve Çevresinde Ortaya Çıkan Pontus Rum Sorununun Gerilemesinde Atatürk'ün Rolü", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, 1: 610-618.

KILIÇ Pelin İskender (2011). "Samsun ve Çevresinde Pontus Çetelelerinin Faaliyetleri ve Hükümetin Uygulamaları", *Turkish Studies*, 6(2): 485-502.

KITROMILIDES Paschalis (1990). "Greek Irredentism in Asia Minor and Cyprus", *Middle Eastern Studies*, 26(1): 3-12.

KOCAOĞLU A. Mehmet (1997). "Misyonerlik Faaliyetlerinden Pontus Rum Devleti'ne Uzanan Süreç", *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996)*, 231-248.

KOKKINOS Dimitris (1991a). "The Greek State's Overview of the Pontian Issue", *Journal of Refugee Studies*, 4(4): 312-314.

KOKKINOS Dimitris (1991b). "The Receptions of Pontians from the Soviet Union in Greece", *Journal of Refugee Studies*, 4(4): 395-399.

KÖKSAL Osman (1988). "Mütareke Dönemi Ermeni ve Rum Pontus İşbirliği", *Askeri Tarih Bülteni*, 13(24): 61-70.

KUL Ömer (2009). "Dış destekli Pontus Faaliyetlerinin Türkiye'deki Amaç ve Hedefleri", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008*, II: 30-41.

KURANERCÜMENT (1988). "Milli Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, 77-81.

KURT Yılmaz (2007). "TBMM Tarafından Hazırlanan Pontus Meselesi Adlı Kitap", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, 297-306.

LLEWELLYN-SMITH Michael (2006). "Venizelos' Diplomacy, 1910-1923", *Eleftherios Venizelos: The Tnals of Statesmanships*, 148-149.

LOIZOS Peter (1999). "Ottoman Half-Lives: Long-Term Perspectives on Particular Forced Migrations", *Journal of Refugee Studies*, 12(3): 237-263.

MACKRIDGE Peter (1991). "The Pontic Dialect: A Corrupt Version of Ancient Greek", *Journal of Refugee Studies*, 4(4): 335-339.

MEEKER Michael E. (1971). "The Black Sea Turks: Some Aspect of Their Ethnic and Cultural Background", *International Journal of Middle East Studies*, 2: 318-345.

MEEKER Michael E. (1988). "Tarihsel Süreç İçinde Doğu Karadeniz'de Toplumsal Değişim (tr. Kudret Emiroğlu)", *Kıyı: Kültür ve Sanat Dergisi*, 22: 12-14.

MEEKER Michael E. (2004). "Greeks Who are Muslims, Counter-Nationalism in Nineteenth Century Trabzon", *Rahmen des Teilprojektes A6*, 299-324.

MOORHOUSE A. C. (1940). "The Name of the Euxine Pontus", *The Classical Quarterly*, 34: 123-128.

MOORHOUSE A. C. (1948). "The Name of the Euxine Pontus Again", *The Classical Quarterly*, 42: 59-60.

Nurettin Paşa (1962). "Nurettin Paşa Pontusçuları Anlatıyor", *Yakın Tarihimiz*, 2: 225-226.

OKUR Mehmet (2002). "Milli Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesi'nin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri", *Atatürk Yolu Dergisi*, 29-30: 101-117.

OKUR Mehmet (2004). "Pontusçu Rumların Avrupa'daki Faaliyetleri ve Paris Barış Konferansı'ndaki Girişimleri", *ATA Dergisi*, 12: 93-104.

OKUR Mehmet (2007a). "Fener Rum Patrikhanesi'nin ve Metropolitlerin Pontusçuluk Faaliyetleri", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, 249-274.

OKUR Mehmet (2007b). "Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesinde Pontusçu Faaliyetler", *Karadeniz Araştırmaları*, 14: 1-28.

OKUR Mehmet (2009). "İngiliz Kontrol Subayı Heathcots-Smith'in Doğu Karadeniz'in Sosyo-Ekonomik, Demografik ve Asayiş Durumu ile İlgili Bir Raporu", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008*, II: 68-75.

OKUR Mehmet (2011a). "İngiltere ve ABD Kontrol Subaylarının Raporlarına Göre Karadeniz Bölgesi'nde Rum-Ermeni Sorunu", *Karadeniz - Black Sea - чёрное море*, 10: 50-78.

OKUR Mehmet (2011b). "Venizelos'un "Pontus Komplosu": Yunanistan'ın Ermenilerle İttifak Arayışı", *Karadeniz - Black Sea - чёрное море*, 12(1): 10-27.

ÖKSÜZ Hikmet - Hayati Aktaş (2007). "Pontus Meselesi'nin Tarihsel Arka Planı ve İngiliz-Amerikan Belgelerine Yansıması", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, 307-334.

ÖKSÜZ Hikmet (2000). "Türk-Rum Nüfus Mübadelesinin Sebep ve Bazı İstisnaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 48: 753-768.

- ÖKSÜZ Hikmet (2007). "Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, 425-434.
- ÖKTE Ertuğrul Zekai (1971). "Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilal Cemiyeti (Kordus)", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 40: 20-23.
- ÖZÜÇETİN Yaşar - ÖZCAN Murat (2008). "Milli Mücadele İçerisinde Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Rolü", *Karadeniz Araştırmaları*, 16: 49-64.
- PALABIYIK Mustafa Serdar - Yıldız Devenci Bozkuş (2009). "The Pontus Question: An Overview", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 7-8: 23-92.
- PEHLİVANLI Hamit (1994). "Tarih Perspektifi İçerisinde Pontus Olayı: Yakın Tarihimize ve Günümüze Etkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 29: 357-377.
- PEKER Nurettin (1965). "Son Pontusçuları Nasıl Ortadan Kaldırmıştı", *Tarih Konuşuyor*, 3(18).
- SAKARYA İhsan (1987). "İstiklal Mücadelemiz Sırasında Karadeniz Kıyılarında Rum ve Ermeni Faaliyetleri", *Silahlı Kuvvetler Derg.*, 310: 23-32.
- SAKİN Serdar (2008). "TBMM'nin Pontus Meselesi'ne Bakışı ve Çözüm Arayışları (1922)", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11: 109-120.
- SAKİN Serdar (2010). "Missionary Schools and Activities in Turkey during the Turkish National Struggle", *Karadeniz Araştırmaları*, 27: 59-75.
- SARINAY Yusuf (1995). "Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XI(31): 107-145.
- SAYDAM Abdullah (1990). "Kurtuluş Savaşı'nda Trabzon'a Yönelik Ermeni-Rum Tehdidi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 17: 421-434.
- SAYDAM Abdullah (2000). "The Armenian-Greek Threat to Trabzon in the War of Independence", *The Pontus Issue and Policy of Greece*, 87-104.
- SERTOĞLU Mithat (1968). "Trabzon Bölgesi'nde Rum-Pontus Cumhuriyeti Kurulması Faaliyetleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 11: 56-60.
- SERTOĞLU Mithat (1969). "Anadolumuz Hakkında Yunanlıların Düşünce ve Emelleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 19: 14-22.
- SERTOĞLU Mithat (1982). "'Pontus' Meselesine Ait Bazı Vesikalar", *Türk Kültürü*, 231: 22-26.
- SHUKUROV Rustam Muhammedoviç (1999). "The Byzantine Turks of the Pontos", *Mésogeios*, 6: 7-47.
- SHUKUROV Rustam Muhammedoviç (2004). "The Crypto-Muslims of Anatolia, Archaeology, Anthropology and Heritage in the Balkans and Anatolia", *The Life and Times of F. W. Hasluck, 1878-1920*, 2: 135-157.
- SOFUOĞLU Adnan (1994). "Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesinin Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, X(28): 211-256.
- SONYEL Salahi R. (1997). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları", *Bellekten*, LXI(231): 387-428.

SÖNMEZOĞLU Faruk-Gülden Ayman (2003). "The Roots of Conflict and the Dynamics of Change in Turkish-Greek Relations" *Greece and Turkey in the 21st Century: Conflict or Cooperation, a Political Economy Perspective*, 37-48.

SÜKAN Bilge Yavuz (2003). "Kurtuluş Savaşı Sırasında Kurulması Düşünülen Rum-Ermeni Konfederasyonu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi XIX(55)*: 17-40.

SÜRMEİİ Serpil (2004). "Merkez Ordusu Kumandanı Nureddin Paşa'nın Pontus İhaneti Hakkındaki Açıklamaları", *Atatürk Dergisi*, 1: 17-28.

SVOLOPOULOS Konstantinos (2006). "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesine Giden Siyasal Süreç", *Kebikeç*, 22: 99-119.

TAŞ Fahri N. (1996). "Milli Mücadele Döneminde Rum Ayaklanması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII(34): 87-101.

TAŞ Fahri N. (1997). "Amerikan Kolejinde Pontus Kulübü", *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, 44: 31-33.

TELLİOĞLU İbrahim (2004a). "Doğu Karadeniz Bölgesindeki Rum Varlığına Dair Görüşler", *Atatürk Araştırma Merkezi Derg.* XX (60), 785-797.

TELLİOĞLU İbrahim (2004b). "Tarih Boyunca Karadeniz Bölgesinde Grekçe Konuşan Topluluklar", *Türk Kültürü*, 493-494: 594-598.

TELLİOĞLU İbrahim (2005). "Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Göçler", *Karadeniz Araştırmaları*, 5: 1-10

TELLİOĞLU İbrahim (2008). "XX. Yüzyıl Başlarında Pontusçu Yayınlar", *Prof. Dr. Yavuz Ercan'a Armağan*, 897-908.

TELLİOĞLU İbrahim (2011). "Pontus Meselesini Çözumsuzlüğe İten İddia ve Talepler", *Turkish Studies*, 6(1): 539-554.

TEREK Ahmet Bekir (1970). "Yunan Hedefleri ve Stratejisi Karşısında Gerçekler ve Türkiye", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 29: 16-31.

TETİK Ahmet (2007). "Çeteler, Venizelos ve Patrikhane", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, 211-224.

TOZLU Selahattin (2007). "Gümüşhane Rumları ve Pontusçuluk", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, 397-408.

TÜRKDOĞAN Orhan (1996). "Tarihi Bir Dava: Ponto(u)s", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 120: 9-26.

TÜRKDOĞAN Orhan (2007a). "Tarihsel Bir Yaklaşım: Ponto(u)s Kültürü -I", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 241: 16-22.

TÜRKDOĞAN Orhan (2007b). "Tarihsel Bir Yaklaşım: Ponto(u)s Kültürü -II", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 242: 24-33.

TÜRKDOĞAN Orhan (1997a). "Pontus Hayalleri ve Rumluk İddiaları-1", *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, 44: 22-30.

TÜRKDOĞAN Orhan (1997b). "Pontus Hayalleri ve Rumluk İddiaları-2", *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, 45: 32-39.

URAL Selçuk (2001). "Mütareke Dönemi'nde Pontus Devleti Kurmaya Yönelik Çalışmalar ve Alınan Karşı Önlemler", *Atatürk Yolu Dergisi*, 27-28: 335-351.

URAL Selçuk (2007). "Mütareke Dönemi'nde Pontus Hareketinin Doğuşuna Yönelik Faaliyetler", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, 225-248.

URAL Selçuk (2009). "Doğu Vilayetlerinde Asayiş Sorunu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9: 41-76.

USTA Veysel (2011). "Trabzon Metropoliti Hrisantos'un Paris Konferansı'na Sunduğu muhtıranın Tenkidi", *Turkish Studies*, 6(2): 973-984.

ÜNALP F. Rezzan (2009). "Mondros Mütarekesi Döneminde (1918-1919) Trabzon ve Yöresinde Yaşanan Ayrılıkçı Rum Faaliyetleri ve Türk Halkının Karşı Mücadelesi", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, 13: 87-118.

VERGED Maria (1991). "Pontic Greeks from Asia Minor and the Soviet Union: Problems of Integration in Modern Greece", *Journal of Refugee Studies*, 4(4): 382-394.

VOUTIRA Effie (1991). "Pontic Greeks Today: Migrants or Refugees", *Journal of Refugee Studies*, 4(4): 400-420.

VOUTIRA Eftihia (2006). "Post-Soviet Diaspora Politics: The Case of the Soviet Greeks", *Journal of Modern Greek Studies*, 24(2): 379-414.

XANTHOPOULOU-KYRIAKOU Artemis (1991). "The Diaspora of the Greeks of the Pontos: Historical Background", *Journal of Refugee Studies*, 4(4): 357-363.

YAZICI R. Nuri (1988). "Canik'te Pontusçu Faaliyetlerinin Ortaya Çıkışı", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, 435-453.

YAZICI R. Nuri (2009). "Pontosçu Faaliyetlerin Ünlü Simaları", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008*, II: 3-22.

YEL Selma (2001). "1914-1919 Seneleri Sonrasında Trabzon'un Genel Durumu ve Rum/Ermeni İddiaları", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, 1: 559-566.

YERASIMOS Stefanos (1989). "Pontus Meselesi, 1912-1923", *Toplum Bilim*, 43-44: 33-76.

YERASIMOS Stéphane (1994). "La Communauté Grecque de Trabzon au XIXe Siècle", *CIEPO-7*, 241-267.

YERASIMOS Stéphane (1997). "19. Yüzyılda Trabzon Rum Cemaati", *Bir Tutkudur Trabzon*, 281-303.

YILMAZ Hadiye (2009). "Nutukta Kullanılan Bir Pontus Raporu", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008*, II: 42-53.

ZAMIR Meir (1981). "Population Statistics of the Ottoman Empire in 1914 and 1919", *Middle Eastern Studies*, 17(1): 85-106.

C. TEZLER

BİBER Tuğba Eray (2006). *Milli Mücadele Dönemi'nde Doğu Karadeniz*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

CERİT Arzu (2004). *Canik Sancağı'nda Rumlar ve Pontus Meselesi (1912-1923)*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri

ÇAPA Mesut (1986). *Trabzon ve Giresun'da Rum Faaliyetleri (1919-1922)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

EFİLOĞLU Ahmet (2007). *İttihat ve Terakki'nin Azınlıklar Politikası*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

ERBAŞ Umut (2006). *Milli Mücadele Döneminde Pontus-Rum Faaliyetleri*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

GÜZEL Ahmet (2006). *Yunanistan'ın Pontus Hedefi ve Türkiye'nin Üniter Devlet Yapısı Açısından Stratejik Yaklaşımları*, Gebze Yüksek Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli (Yayımlanmamış Y. L. Tezi).

KAFESOĞLU F. Gülnur (1988). *Milli Mücadele Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi Faaliyetleri*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

KARA Osman (1987). *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

KONAK Figen (1990). *Milli Mücadele ve Trabzon*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılâpları Tarihi Enstitüsü, İstanbul (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

OKUR Mehmet (1999). *Mondros Mütarekesi'nin Doğu Karadeniz'de Uygulanışının İngilizler Tarafından Kontrolü*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

OKUR Mehmet (2003). *Mondros Mütarekesi'nin İngilizler Tarafından Karadeniz Bölgesi'nde Uygulanışı ve Kontrolü*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

ÖZGÖREN Aydın (2006). *Milli Mücadele Döneminde Trabzon Rum Metropolitliğinin Faaliyetleri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

PSOMIADES Harry (1968). "Greek-Turkish Relations, 1923-1930: A Study in the Politics of Rapprochement", Columbia University, Yayımlanmamış Doktora Tezi.